

Muz., 2024(65)
Rocznik, eISSN 2391-4815

data przyjęcia – 08.2024
data recenzji – 09.2024
data akceptacji – 09.2024
DOI: <https://doi.org/10.69500/m.24>

KOSMOS GUTENBERGA I GALAKTYKA GALLAU- DETA – OBSERWACJA PRAKTYK JĘZYKOWYCH NA PRZYKŁADZIE PROJEKTU NAUKOWO- -EDUKACYJNO-WYSTA- WIENNICZEGO „GŁUSZA” W MUZEUM ŚLĄSKIM

GUTENBERG’S UNIVERSE AND
GALLAUDET’S GALAXY: OBSERVATION
OF LANGUAGE PRACTICES ON THE EXAMPLE
OF THE *DEAFLAND* SCIENTIFIC-EDUCATIONAL-
-DISPLAY PROJECT AT THE SILESIAN MUSEUM

Dagmara Stanosz

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Muzeum Śląskie
ORCID 0009-0009-4030-5865

Abstract: The Author analyses concepts related to the cultural aspects of audism referring them to the theory of Pierre Bourdieu's habitus in the context of linguistic colonization of the d/Deaf and the *Deafland* Exhibition as a text. Investigating the community of the d/Deaf with the use of the ethnographic interview methodology and Participant Observation was launched in 2019, and has been continued since. The concepts of e.g., habitus of linguistic practices of the d/Deaf in museums, language spectrum, or language representations introduced as their results are meant to alter the curator perspective on texts of d/Deaf individuals:

from medical to socio-cultural, and to identify museums' role in disseminating knowledge of the culture of the d/Deaf and of the heritage of sign language. Moving between the metaphors of Gutenberg and Gallaudet, the Author points to the relation between the legacy of the oral-writing civilisation shaping a typographic-phonocentric mind and the legacy of the language community formed by the signing d/Deaf. In the paper the first stage of qualitative research is summed up, and a theoretical framework for further research into the meaning of various communication forms in the reception of museum narrative is identified.

Keywords: audism, linguistic colonization of the d/Deaf, habitus of linguistic practices in museums, language spectrum, language representations.

Wstęp

Dzieło sztuki zyskuje znaczenie i przedstawia wartość tylko dla znających kod, w którym zostało zaszyfrowane¹.

Artykuł powstał na podstawie badań nad znaczeniem praktyk kulturowo-językowych g/Głuchych² w kontekście teorii habitusu Pierre'a Bourdieu oraz zjawiska audyzmu. Analiza materiałów zebranych w ramach projektu edukacyjno-badawczo-wystawienniczego „Głusza” pozwoliła na wyodrębnienie kategorii takich jak: habitus praktyk językowych, spektrum językowe oraz reprezentacje językowo-kulturowe g/Głuchych w muzeum. Odnoszą się one do problematyki wykluczenia komunikacyjnego oraz wystawy jako tekstu. Pojęcia te zostaną scharakteryzowane w dalszej części pracy.

Impulsem do podjęcia badań oraz realizacji projektu „Głusza” był raport Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów z 2014 r., według którego jedynie 2% muzeów w Polsce zostało udostępnionych dla osób niesłyszących³. Częścią projektu (2019–2023) była wystawa (2022/2023) przygotowana przez zespół kuratorski składający się z osób słyszących i niesłyszących⁴. Według danych wystawę odwiedziło 30 461 osób, odbyło się 60 oprawdzań z udziałem osób g/Głuchych z Polski, Europy, Stanów Zjednoczonych. W 2024 r. projekt otrzymał wyróżnienie w 44. Konkursie na Wydarzenie Muzealne Roku Sybilla 2023 oraz główną nagrodę w konkursie XIII Ogólnopolska Giełda Projektów Narodowego Centrum Kultury, a obecnie ma swoją kontynuację w postaci aplikacji projektowej Głusza.Observatorium.

Materiały i metody

Dla potrzeb projektu wykonane zostały kwerendy⁵, badania jakościowe z wykorzystaniem wywiadu swobodnego oraz obserwacji uczestniczącej. Wywiady prowadzono w dwóch kategoriach wiekowych: 20–40 lat i powyżej 60 lat z osobami g/Głuchymi. Materiały są dostępne w Muzeum Śląskim. Obserwacja uczestnicząca dotyczyła codziennej pracy z osobami g/Głuchymi⁶. W odniesieniu do zebranych materiałów zostały sformułowane pytania sytuujące przedmiot badań w kontekście antropologii kulturowej:

1. Co składa się na habitus praktyk językowych g/Głuchych w przestrzeni muzeum?

2. Jakie spektra językowe wiążą się z doświadczeniem komunikacji między osobami słyszącymi i g/Głuchymi użytkownikami języków migowych?

3. Jakie znaczenie mają reprezentacje językowo-kulturowe g/Głuchych użytkowników języków migowych w przestrzeniach wystawienniczych?

W dalszej części artykułu analizuję te pojęcia w kontekście prowadzonych przeze mnie badań, których wyniki przyczynią się do rozwoju wiedzy na temat komunikacji wizualnej i roli języków migowych w reprezentacji kulturowej g/Głuchych w muzeach.

Wyniki. Między Gutenbergiem a Gallaudetem

Jednym z założeń projektowych wystawy *Głusza* było stworzenie przestrzeni typograficzno-multimedialnej wywołującej iluzję wejścia w strukturę tekstu. W projekcie scenografii wykorzystano różne fonty alfabetu łacińskiego, daktylograficznego, tekstów w polskim języku migowym oraz międzynarodowym języku migowym (*International Sign Language*), w dwóch modalnościach językowych⁷. Wystawa stała się rodzajem hipertekstu, w którym *implicite* została poruszona problematyka kolonizacji językowej g/Głuchych. Jej analiza skłania do refleksji nad pismocentryczną oraz fonocentryczną percepcją kultury, w której niewiele miejsca poświęcono historii i tożsamości użytkowników języków migowych.

Marshall McLuhan wskazywał, że media są przedłużeniem zmysłów – odzwierciedlają potrzeby, zmiany cywilizacyjne, ale też kształtują zachowania. Jak pisał, pismo było przejściem od ucha do oka⁸, od oralizmu do kultury druku i umysłu typograficznego. Komunikacja wizualna, biologicznie naturalna, została kulturowo zdeprecjonowana. Przez długi czas postrzegano ją z perspektywy ewolucjonizmu, jako prymitywną, pozbawioną możliwości konceptualizacji i ekspresji idei abstrakcyjnych. Głuchy pozostaje jednak we władzy oka, choć narzuca mu się percepcję ucha, funkcjonuje na pograniczu tego, co naturalne i narzucone, biologiczne i protetyczne, w procesie akulturacji i asymilacji.

Wystawa *Głusza* zwróciła uwagę nie tylko na problematykę audyzmu, ale też różnice w interpretacji symboli, wątków historycznych, metafor, wynikających z odmiennych doświadczeń wspólnot językowych. Ikoniczna już postać

1. Wystawa *Głusza*, Muzeum Śląskie, fot. Sonia Szelaąg

1. *Deafland* Exhibition, Silesian Museum, Photo Sonia Szelaąg

Alexandra Grahama Bella – „wynalazcy telefonu” dla słyszących, a „oprawcy-audyzy” dla g/Głuchych wyznaczyła symboliczną granicę między dziedzictwem fonocentrycznej cywilizacji Gutenberga a walczącej o swoje prawa kultury g/Głuchych, której symbolem jest Thomas Hopkins Galaudet⁹. Bell stał się synonimem ukrytego konfliktu między oralizmem a manualizmem i przykładem nieznamości odmiennej percepcji historycznej mówiących i migających, która bywa źródłem nieporozumień. Łączenie tych światów jest obecnie wyzwaniem dla muzealnictwa¹⁰.

Oralizm i audyzm

Żeby móc czytać i pisać w języku chińskim należy umieć prowadzić dialog z całą historią Chin¹¹.

Głusi definiują swoją kulturę w opozycji do oralistycznej i pismocentrycznej tradycji słyszących¹². Mimo różnic narodowych komunikacja wizualna umożliwiła im integrację na poziomie globalnym, czego przykładem jest powstanie systemu językowego *gestuno* (obecnie rozwijającego się jako *International Sign Language*)¹³.

Metoda oralna nauczania, mająca przez wiele lat na celu asymilację g/Głuchych w społeczeństwie zdominowanym przez słyszących, przyczyniła się do wzmocnienia antagonizmów, uświadomionego i nieświadomionego audyzmu¹⁴. W kulturze słyszących oralizm jest wartościowany pozytywnie, związany z genezą języka oraz rozwoju cywilizacyjnego z zachowaniem rozróżnienia na *langue* i *parole*¹⁵. W wypadku

społeczności g/Głuchych oralizm postrzega się jako narzędzie opresji. Głusi podkreślają w wywiadach poczucie dyskomfortu związanego z ocenianiem ich mowy przez słyszących i zaniedbania w systemie szkolnictwa, gdzie rewalidacja była realizowana kosztem zajęć edukacyjnych¹⁶.

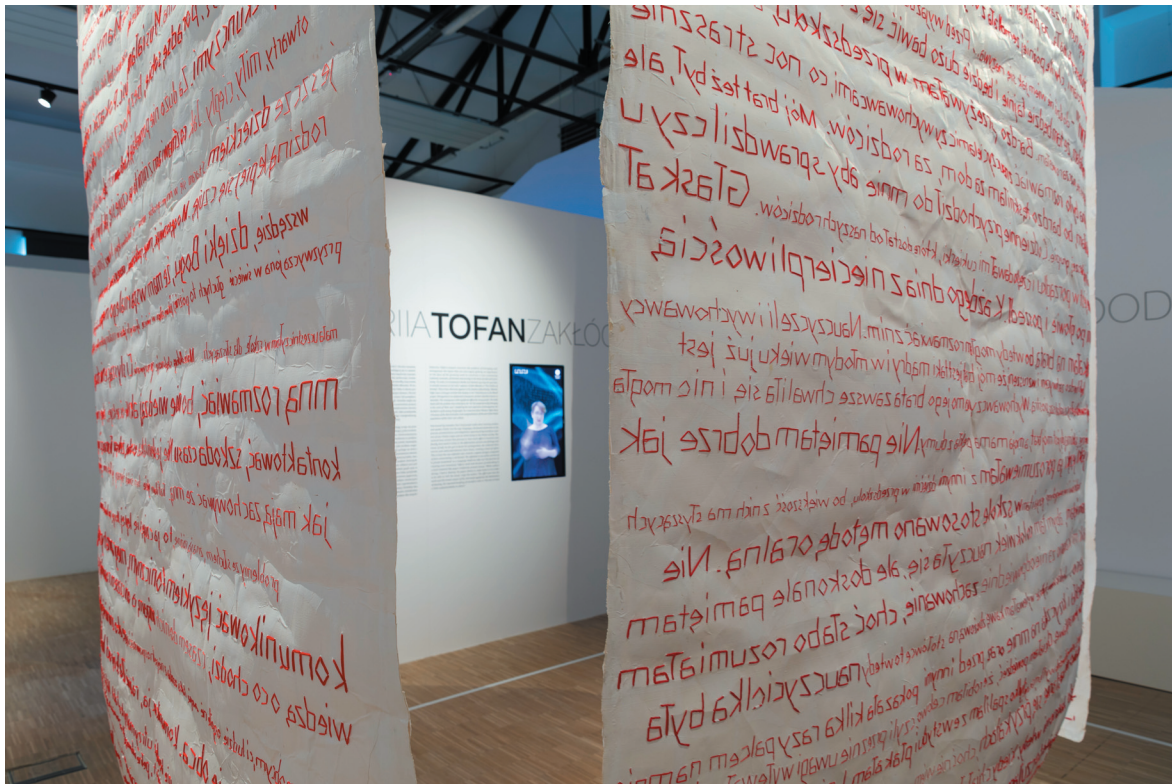
W 1975 r. Tom L. Humphries zdefiniował pojęcie audyzmu jako *przekonanie o czyjejś wyższości oparte na jego zdolności słuchu lub zachowaniu charakterystycznym dla słyszącego*¹⁷, dzieląc go na: indywidualny, systemowy i metafizyczny¹⁸. Zgodnie z tą definicją audyzm to: 1) pogląd, w myśl którego dana osoba jest lepsza od innych przez samą zdolność słyszenia lub zachowania się jak osoba słysząca; 2) system korzyści oparty na zdolności słyszenia; 3) fonocentryzm – nastawienie łączące tożsamość człowieka z mową¹⁹.

Audyzm indywidualny wiąże się z różnorodnymi aktami dyskryminacji wobec osób g/Głuchych, obejmującymi zarówno drobne, jak i poważniejsze formy wykluczenia, takie jak odmowa zatrudnienia czy pomocy, wynikająca z przekonania o trudności komunikacji²⁰. Audyzm systemowy to zorganizowany system radzenia sobie z głuchotą oraz sposób, w jaki słyszące społeczeństwo ustala swoją dominację²¹. Audyzm metafizyczny jest zamaskowany w „zdroworozsądkowym” traktowaniu słyszenia jako normy, mowy jako czynnika odróżniającego ludzi od zwierząt²². Tego typu fonocentryczne²³ przekonania stanowiły podstawę do stworzenia oralistycznego aparatu edukacyjnego. Audyzm systemowy, odbierany jako najsilniejszy aparat opresji, jest jaskrawo widoczny w edukacji, postawach paternalizmu i ableizmu.

Habitus g/Głuchych w świetle koncepcji Pierre'a Bourdieu

Mimo preferencji komunikacji migowej g/Głusi są grupą o charakterze relacyjnym. Pozostają w relacji z tłumaczem,

tekstem pisany, technologiami wspomagającymi komunikację, określając się wobec słyszącej większości oraz osób sojusznicznych. Relacyjność przekłada się również na sposób komunikacji (języki foniczne, języki migowe, systemy językowo-migowe).

2. Instalacja *Zakłócenia we krwi*, Viktoriia Tofan, wystawa *Glusza*, Muzeum Śląskie, fot. Sonia Szeląg

2. Installation *Disruption in the Blood*, Viktoriia Tofan, *Deafland* Exhibition, Silesian Museum, Photo Sonia Szeląg

Medyczny model głuchoty i społeczno-kulturowy model głuchoty funkcjonują równolegle, sprawiając, że z jednej strony g/Głusi są stygmatyzowani jako „niepełnosprawni”, z drugiej postrzegani jako mniejszość językowa. Jako grupa wykluczona z dostępu do wielu aspektów życia społecznego tworzą charakterystyczny dla wspólnoty praktyk językowych habitus. Najprościej można go zdefiniować jako system trwałych dyspozycji nabytych przez jednostkę w trakcie procesu socjalizacji, generujących i organizujących praktyki oraz identyfikacje i wyobrażenia jednostek oraz grup społecznych²⁴. O odrębności decyduje odmienność doświadczeń, w tym kapitał wiedzy (edukacja specjalna), kapitał symboliczny (identyfikacja kulturowa), kapitał ekonomiczny (ograniczony dostęp do rynku pracy), o których pisał Bourdieu²⁵. Według niego habitus dostarcza przede wszystkim wzorów klasyfikacyjnych do percepcji rzeczywistości, porządkuje procesy kognitywne i mentalne, działa jak druga natura, a tym samym pozwala na przewidywanie zachowań. Bourdieu wyróżnia habitus pierwotny, wtórny i zawodowy. Pierwotny kształtuje się we wczesnym dzieciństwie i w wypadku g/Głuchych jest związany

z typem dysfunkcji słuchu oraz etapem akwizycji pierwszego języka. Habitus wtórny – kształtowany w relacjach rodzinnych i szkolnych – można odnieść do systemu edukacji i nabytych w jej trakcie kodów. Habitus zawodowy powstaje na bazie dwóch poprzednich i wiąże się z ograniczeniem narzuconym przez medyczną kategoryzację niepełnosprawności.

Pojęcie habitusu można odnieść do modelu kolonizacji językowej i antropologicznej koncepcji sensorium²⁶. Podczas gdy w modelu medycznym g/Głuchych definiuje się przez pryzmat „niekompletności”, w modelu społecznym „niekompletność” wynika z narzuconych społecznie wzorów, a w odniesieniu do problematyki protez słuchu – biowładzy²⁷.

W kategorii medycznej możemy wyróżnić osoby niesłyszące prelingwalnie, postlingwalnie, słabosłyszące, ogłuchłe²⁸. Osoby prelingwalnie głuche urodziły się z ubytkiem słuchu uniemożliwiającym odbiór dźwięków, a więc przed nabyciem kompetencji językowych, co ma bezpośrednio przełożenie na trudności w nauce języka fonicznego i jego formy pisanej. Komunikacja przestrzenno-

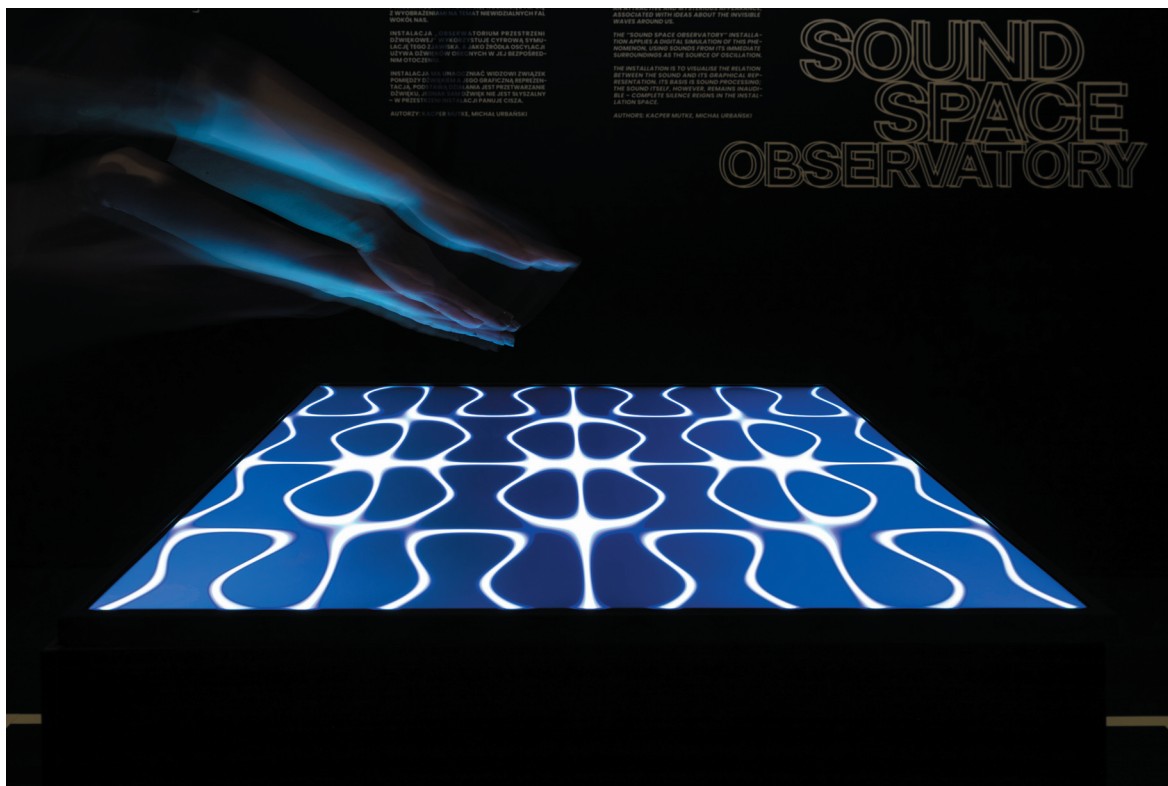
-wizualna uwzględniła ponadto różne odmiany języków migowych: języki migowe domowe powstające na styku z innymi językami pidżynowymi, języki kreolskie, systemy językowo-migowe oraz naturalne języki migowe. Nie bez znaczenia dla definiowania społecznego kontekstu grupy jest fakt, że 90% g/Głuchych rodzi się w rodzinach słyszących, których członkowie nie posługują się językiem migowym²⁹. Głusi są niejako zmuszeni do korzystania z różnych kodów językowych, dynamicznego przechodzenia między nimi. Badania lingwistyczne potwierdzają, że przyswojenie pierwszego języka do 4. roku życia ma wpływ na rozwój kompetencji poznawczych i językowych u osób dorosłych i odgrywa ważną rolę w edukacji dwujęzycznej g/Głuchych³⁰. Do prawidłowego rozwoju kompetencji językowych potrzebna jest również zbiorowość, w której język może być używany. W prowadzonych przeze mnie wywiadach g/Głusi zwracają uwagę na konieczność migracji do dużych miast, ułatwiających socjalizację i możliwość wspólnego migania oraz dostępność do wydarzeń kulturalnych i edukacji³¹.

Wspólnota doświadczenia i wykluczenia

Fakty związane z edukacją mają znaczenie dla zbiorowej pamięci g/Głuchych³². Wydarzeniem o znaczeniu międzynarodowym w historii edukacji i rozwoju języków migowych był Drugi Światowy Kongres na temat Doskonalenia Edukacji Głuchych w Mediolanie w 1880 r., na którym

przyjęto rezolucję o wycofaniu języków migowych ze szkół w Europie i USA. Dane wskazują, że w USA w 1867 r. istniało 26 zakładów kształcenia g/Głuchych i we wszystkich stosowano amerykański język migowy. W 1907 r. tych szkół było 139, ale w żadnej nie respektowano języka migowego. Podobny proces miał miejsce we Francji, a także w Polsce, gdzie manualistyczne podejście założyciela Instytutu Głuchoniemych Jakuba Falkowskiego odrzucono³³. Rezolucje mediolańskie ostatecznie nie zostały przyjęte na Międzynarodowym Kongresie Edukacji Głuchych w Hamburgu w 1980 r. oraz Vancouver w 2010 r., podczas którego skrytykowano metodę oralną jako dominującą oraz uznano, że g/Głusi mają prawo do edukacji w swoim języku³⁴. W Polsce dominującą metodą nauczania pozostawał system językowo-migowy, stanowiący wizualną odmianę polszczyzny. Był to rodzaj audyzmu systemowego, w którym słyszący nauczyciele, utrzymując dominację kulturową i językową, za pomocą miganej odmiany języka mówionego usprawniali język głuchych uczniów, co mogło negatywnie wpływać na ich postawy wobec naturalnego migania³⁵.

Na gruncie polskim temat audyzmu i ableizmu³⁶ jest konsekwentnie podejmowany przez artystów g/Głuchych. Muzeum Śląskie zakupiło prace Daniela Kotowskiego, Justyny Kieruzalskiej oraz Nancy Rourke, inicjując pierwszą w Polsce kolekcję sztuki g/Głuchych. Zagadnienia te wymagają odrębnego studium badawczego, dlatego w tym miejscu jedynie sygnalizuję znaczenie tematu.

3. *Observatorium przestrzeni dźwiękowej*, Tajny Projekt. Nowe media. Połączenie dźwięku i obrazu, Muzeum Śląskie, fot. Sonia Szelag

3. *Observatory of Sound Space*, Secret Project. New media. Combination of sound and image, Silesian Museum, Photo Sonia Szelag

Habitus praktyk językowych, spektra językowe i reprezentacje kulturowe g/Głuchych

Scenariusz wystawy zakładał podział na trzy części odwołujące się do tytułu obrazu Paula Gauguina *Skąd pochodzimy, kim jesteśmy, dokąd zmierzamy*³⁷ oraz antropologicznego kontekstu głuchoty. Część pierwsza – *Skąd pochodzimy?* – dotyczyła kulturowego fenomenu języków migowych, część druga – *Kim jesteśmy?* – historii g/Głuchych, a trzecia – *Dokąd zmierzamy?* – reprezentacji kulturowych. Prezentowane na wystawie obiekty i tematy zamykała klamra instalacji, których ideą było pozawerbalne doświadczenie tematów dotyczących komunikacji.

Instalacja *Cosenses*³⁸ wprowadzała do neurologicznych uwarunkowań rozwoju językowego i poznawczego. Doświadczenie przejścia przez tunel, w którym ciało odczuwa bliskość ścian, zmysł dotyku odczytuje ich temperaturę, fakturę, synergię dźwięku przechodzącego w wibrację oraz wizualizację fali na ekranach monitorów, pozwalało na przybliże-

nie złożonego tematu percepcji słuchowej z wykorzystaniem implantów ślimakowych i innych technologii. Wideoinstalacja *Multimigi* powstała na podstawie materiału elicytacyjnego – fragmentu niemego filmu Charliego Chaplina, przedstawionego g/Głuchym z 12 krajów. Każdy z nich zamigał historię w języku narodowym. Praca przestrzenna *Zakłócenia we krwi*³⁹ dotyczyła barier komunikacyjnych u g/Głuchych jako migrantów językowych. Problematyka społeczna i psychologiczna została podjęta w animacjach *Family dog/Dinner table*⁴⁰. W przestrzeni uwzględniono stanowiska interaktywne o charakterze edukacyjnym, np. grę Signwriting pozwalającą poznać zasady zapisu znaków języków migowych w systemie notacji stworzonym przez Williama Stokoe'a. Klamrą zamykającą przestrzeń zwiedzania była instalacja *Obserwatorium przestrzeni dźwiękowej*⁴¹, w której dźwięk przekładał się na obraz widoczny w postaci wzorów inspirowanych figurami Chladniego. Obiekty zaprezentowane na wystawie dotyczyły ruchu społecznego g/Głuchych oraz sztuki dawnej i współczesnej, co wymaga osobnego omówienia w zakresie sztuki g/Głuchych.

4. Instalacja *Cosenses*, Łukasz Ziemba, Dawid Mazur, Inga Ginalska, wystawa *Glusza*, archiwum Muzeum Śląskiego, fot. Sonia Szelağ

4. Installation *Cosenses*, Łukasz Ziemba, Dawid Mazur, Inga Ginalska, *Deafland* Exhibition, archives of the Silesian Museum, Photo Sonia Szelağ

Dyskusja

W wypadku języków migowych system somatosensoryczny i mechanizm językowy w mózgu zasilają się synergicznie: język staje się znakiem, osoba migająca staje się językiem⁴². Teza ta znajduje potwierdzenie w moich doświadczeniach

badawczych. Wnioski z doświadczeń w przestrzeni wystawy, uzupełnione o analizę wywiadów, pozwoliły na wstępną charakterystykę habitusu praktyk językowych w muzeum i związanych z nim spektrum językowego oraz reprezentacji językowo-kulturowych.

5. Nancy Rourke, *Mona Lisa Glucha (Mona Lisa Deaf Revisited)*, 2020, farby lateksowe, płótno, 152,5 x 91,5 cm, własność Muzeum Śląskiego

5. Nancy Rourke, *Mona Lisa Deaf Revisited*, 2020, latex paints, canvas, 152.5 x 91.5 cm, property of the Silesian Museum

W przestrzeni muzeum g/Głuchy korzysta z różnego rodzaju kodów, tekstów. Relacja oraz rodzaj używanego kodu mają wpływ na czas i sposób wykorzystania przestrzeni zgodnie z wytycznymi opisanymi w koncepcji „Deaf Space”⁴³. Dłuższy czas przebywania w przestrzeni ekspozycji, wybór dobrze oświetlonych, przestronnych miejsc bez nadmiaru dźwięków umożliwiają swobodne miganie. Głusi preferują sytuacje dające możliwość naturalnej ekspresji w języku migowym, w których uczestniczą bez udziału tłumacza, osób słabosłyszących i słyszących. Poszukują też reprezentacji wzmacniających ich tożsamość kulturową.

W stworzonej dla potrzeb badawczych definicji habitus praktyk językowych g/Głuchych w muzeum obejmuje zespół uwarunkowanych biologicznie i społecznie zachowań w relacji z tekstami pisanymi i miganyymi dostępnymi za pośrednictwem tłumaczy, przekazów wizualnych, mediów oraz technologii wspomagających odbiór dźwięku. Zachowania te wiążą się z potrzebą integracji w gronie użytkowników tego samego języka. Poziom zrozumienia treści zależy od świadomości symbolicznej pozwalającej na odczytywanie kodów oraz kontekstów. Ważnymi aspektami habitusu muzealnego są sensoryka i proksemika – zwracanie uwagi na natężenie bodźców, odległości oraz czasu przekazu informacji, w którym odbiorca wykonuje wysiłek wzrokowy.

Spektrum językowe g/Głuchych ma charakter idiokratyczny i relacyjny, obejmuje kody używane przez każdą jednostkę, uwarunkowane indywidualnym doświadczeniem i edukacją, interakcje z osobami słyszącymi, tłumaczami języków migowych, sposoby korzystania z mediów zawierających napisy, dostęp do pętli indukcyjnej, transkrypcje tekstów. g/Głusi funkcjonują w nieustannym procesie adaptacji językowych, odczytywania kontekstów, często

zmuszeni do budowania obrazu całości na podstawie fragmentarycznych informacji i wysiłku poznawczego o charakterze międzyjęzykowym. Pojęcie to jest bliskie definicji kontinuum migowego i językowego, o których pisał Piotr Tomaszewski w kontekście badań lingwistycznych⁴⁴. W swoich badaniach poszerzam je o aspekt kulturowy związany z szybkim rozwojem technologii, komunikatorów wideo i translatorów, globalnym wymiarem Internetu, otwartym dostępem do informacji, które mają wpływ na świadomy wybór sposobu komunikacji i tożsamość.

Reprezentacje językowo-kulturowe są wpisane w habitus symboliczny. Pozwalają na identyfikację ze wspólnotą języka i doświadczenia. Są to teksty w językach migowych, gatunki charakterystyczne dla kultury głuchych (np. *Visual Vernacular*, poezja migowa, pantomima g/Głuchych, komiks głuchych), źródła zastane zawierające informacje o głuchocie, g/Głusi artyści lub motywy związane z kulturą głuchych (motyl, dłonie, oko, usta, krzyżące usta, implanty). Reprezentacje mają charakter ponadnarodowy, co sprzyja integracji oraz rozwojowi wiedzy na temat historii kultury g/Głuchych w aspekcie globalnym.

Wyodrębnienie tych pojęć ma znaczenie dla dyskursu na temat języka jako praktyki społecznej indeksującej tożsamość. Wystawę *Głusza* można potraktować jako prototyp dla multimodalnej narracji, która powinna uwzględniać aspekty poznawcze (poziom zrozumienia narracji w językach fonicznych i migowych), techniczne (rodzaj zastosowanych mediów i rozwiązań sensorycznych w obrębie wystawy z uwzględnieniem dostępności), wizerunkowe (wzięcie pod uwagę społecznego modelu głuchoty i języków migowych jako języków obcych). Problematyka ta jest przeze mnie nadal rozwijana w obszarze badań antropologicznych⁴⁵.

Streszczenie: Autorka analizuje pojęcia dotyczące kulturowych aspektów audyzmu, odnosząc je do teorii habitus Pierre’a Bourdieu w kontekście kolonizacji językowej g/Głuchych oraz wystawy *Głusza* jako tekstu. Badania w społeczności osób g/Głuchych z wykorzystaniem metodologii wywiadu etnograficznego oraz obserwacji uczestniczącej zostały rozpoczęte w 2019 r. i są kontynuowane. Wprowadzone w ich wyniku pojęcia, takie jak habitus praktyk językowych g/Głuchych w muzeum, spektrum językowe oraz reprezentacje kulturowo-językowe, mają na celu zmianę perspektywy kuratorskiej wobec tekstów osób

g/Głuchych – z medycznej na społeczno-kulturową, określenie roli muzeum w upowszechnianiu wiedzy o kulturze g/Głuchych i dziedzictwie języków migowych. Poruszając się między metaforą Gutenberga i Gallaudeta, autorka zwraca uwagę na relację między dziedzictwem cywilizacji oralno-piśmiennej kształtującej umysł typograficzno-fonocentryczny a dziedzictwem wspólnoty praktyk językowych, którą tworzą migający g/Głusi. Artykuł podsumowuje pierwszy etap badań jakościowych i wyznacza teoretyczne ramy do dalszych badań nad znaczeniem różnych form komunikacji w odbiorze narracji muzealnej.

Słowa kluczowe: audyzm, kolonizacja językowa g/Głuchych, habitus praktyk językowych w muzeum, spektrum językowe, reprezentacje kulturowo-językowe.

Przypisy

¹ P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, P. Biłós (tłum.), Warszawa 2022.

² Pisownia „g/Głuchy” jest przyjętą w środowisku badanych oraz literaturze przedmiotu formą zaznaczenia rozróżnienia głuchoty w modelu medycznym odnoszącym się do wad słuchu (g) i kulturowym, w którym podkreśla się znaczenie tożsamości kulturowej (G). Pisownię d/Deaf w literaturze amerykańskiej po raz pierwszy wprowadził James Woodward w 1975 r. w pracy „How you gonna get to heaven if you can’t talk with Jesus: The educational establishment vs. the Deaf community” (referat zaprezentowany podczas Annual Meeting of the Society for Applied Anthropology, Amsterdam). Autor w tej publikacji objaśnia, że pojęcie d/Deaf podkreśla, iż bycie głuchym to również doświadczenie społeczno-kulturowe (Deaf), a określenie „deaf” odnosi się do biologicznego faktu głuchoty, niezwiązanego z modelem medycznym. Zasada pisowni jest konsekwentnie stosowana w literaturze amerykańskiej (zob. T.K. Holcomb, *Introduction to American Deaf Culture*, New York 2023).

- ³ A. Knast, *Charakterystyka działalności wystawienniczej muzeów w Polsce, w tym frekwencji, narzędzi promocyjnych i marketingowych*, w: *Muzea w Polsce. Raporty na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (2013-2015)*, Warszawa 2016, statystykamuzeow.pl/storage/do%20pobrania/Publikacje/statystyka_muzeow_2013-2015.pdf (dostęp: 15.08.2024).
- ⁴ Zespół kuratorski wystawy *Glusza*: Dagmara Stanosz, Michał Justycki, Michał Burdziński, Agnieszka Kołodziejczak, projekt: MUSK Kolektyw, Muzeum Śląskie 2022-2023.
- ⁵ Kwerendy przeprowadzono m.in. w Pracowni Lingwistyki Migowej Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytecie Gallaudeta w Waszyngtonie, Muzeum Narodowym w Warszawie, Panteonie w Paryżu, Narodowym Muzeum Głuchych w Trondheim (Norwegia), Finnish Labour Museum Werstas w Tampere (Finlandia).
- ⁶ Badaczka Dagmara Stanosz na co dzień współpracuje z osobą g/Głuchą – dr. Michałem Justyckim.
- ⁷ Por. K. Mieczkowska, *Projektowanie komunikacji wystawy muzealnej – raport i analiza badań*, „Muzealnictwo” 2023, nr 64, s. 44-51.
- ⁸ M. McLuhan, *Galaktyka Gutenberga. Tworzenie człowieka druku*, A. Wojtasik (tłum.), Warszawa 2021.
- ⁹ Thomas Hopkins Gallaudet – założyciel pierwszej szkoły dla g/Głuchych w USA. Jego celem były wzmocnienie świadomości językowej g/Głuchych oraz rozwój edukacji w języku migowym. Por. T.K. Holcomb, *op. cit.*, s. 112.
- ¹⁰ Pierwszą instytucją w Polsce, w której został podjęty temat sztuki g/Głuchych, była Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki. Por. <http://www.gag.art.pl/encyklopedia-sztuki-w-pjm/> (dostęp: 15.08.2024).
- ¹¹ E. Hall, *Kontekst i znaczenie, w: Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, G. Godlewski, A. Mencwel, R. Sulima (oprac.), Warszawa 2004, s. 132.
- ¹² Por. W.J. Ong, *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, Warszawa 2020.
- ¹³ *International Sign Language/gestuno* – rodzaj pidżynu wykorzystywanego przez g/Głuchych do komunikacji transjęzykowej. Por. M. De Meulder, A. Kusters, E. Moriarty, J.J. Murray, *Describe, don't prescribe. The practice and politics of translanguaging in the context of deaf signers*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development” 2019, t. 40, <http://doi.org/10.1080/01434632.2019.1592181> (dostęp: 15.08.2024).
- ¹⁴ Problematykę relacji między uświadomionym i nieuświadomionym audyzmem wśród głuchych jako pierwszy poruszył G. Gertz, *Dysconscious audism. A theoretical proposition*, w: *Open your Eyes. Deaf Studies Talking*, H-D.L. Bauman (red.), Minneapolis 2008, s. 218-234.
- ¹⁵ F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, K. Kasprzyk (tłum.), Warszawa 2002.
- ¹⁶ Na podstawie badań wchodzących w skład „Repozytorium historii migowej” – zbioru rejestracji wideowywiadów jakościowych przeprowadzonych z osobami g/Głuchymi na Śląsku, w Polsce dla potrzeb realizacji projektu edukacyjno-naukowo-wystawienniczego *Glusza*; nagrania są dostępne w Muzeum Śląskim.
- ¹⁷ Por. *Deaf Gain. Raising the Stakes for Human Diversity*, H-D.L. Bauman, Joseph J. Murray (red.), Minneapolis-London 2014, s. 240.
- ¹⁸ P. Tomaszewski, R. Wieczorek, E. Moroń, *Audyzm a opresja społeczna, w: Kultura a zdrowie i niepełnosprawność*, J. Kowalska, R. Dziurła, K. Bargiel-Matuszewicz (red.), Warszawa 2018, s. 162.
- ¹⁹ *Ibidem*, s. 179.
- ²⁰ *Ibidem*, s. 166.
- ²¹ H. Lane, *Maska dobroczynności. Deprecjacja społeczności głuchych*, T. Gałkowski, J. Kobosko (tłum.), Warszawa 1996.
- ²² H-D.L. Bauman, *Audism, Exploring the metaphysics of oppression*, „Journal of Deaf Studies and Deaf Education” 2004, t. 9, nr 2, s. 242.
- ²³ Fonocentryzm – pojęcie opisywane przez Jacques’a Derridę, który krytycznie odnosił się do poglądów Ferdinanda de Saussure’a uważającego, że dźwięk jest integralną częścią języka. Por. J. Derrida, *O gramatologii*, B. Banasiak (tłum.), Łódź 2011.
- ²⁴ P. Bonnewitz, *Pierre Bourdieu. Vie. Œuvres. Concepts*, Paris 2002, s. 94.
- ²⁵ P. Bourdieu, *op. cit.*
- ²⁶ Por. D. Howes, C. Classen, *Ways of Sensing. Understanding the Senses in Society*, London-New York 2014.
- ²⁷ Por. W. Mackiewicz, *Ciało i polityczność. Koncepcja cielesności w filozofii Michela Foucaulta*, Kraków 2018; J. Szczęch, *Odpowiadając współczesności. Analityka biopolityki i biowładzy*, „Prace Etnograficzne” 2016, t. 44, nr 2, s. 93-106.
- ²⁸ B. Szczepankowski, *Niesłyszący, głusi, głuchoniemi. Wyrównywanie szans*, Warszawa 1999.
- ²⁹ T.K. Holcomb, *op. cit.*
- ³⁰ L.M. Ahearn, *Antropologia lingwistyczna*, W. Usakiewicz (tłum), Kraków 2013, s. 85-86.
- ³¹ J. Kozak, *Potrzebna reforma systemu. Edukacja uczniów z niepełnosprawnością słuchu*, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,27618.pdf,%20kontrola%20i%20audyt%20Najwy%C5%BCszej%20izby%20Kontroli%202021-2022> (dostęp: 15.08.2024).
- ³² Por. A. Kuder, J. Wójcicka, *Historia języków migowych*, w: *Glusza*, D. Stanosz (red.), Katowice 2022, s. 147-178.
- ³³ P. Tomaszewski, R. Wieczorek, E. Moroń, *op. cit.*, s. 173.
- ³⁴ B. Szczepankowski, *op. cit.*
- ³⁵ M. Zajkowska, *Swoi, gdy polscy. Inni, gdy głusi. Praktyki kolonizatorskie wobec głuchych w Polsce*, „Przegląd Humanistyczny” 2014, nr 5, s. 97-106.
- ³⁶ Ableizm to uprzedzenie wobec osób z niepełnosprawnościami, które może prowadzić do rozlicznych form dyskryminacji – od braku dostępu do pracy, wykształcenia, po krzywdzące stereotypy i systemowe nierówności, które pociągają za sobą marginalizację. Por. S. Taylor, *Bydłęce brzemię. Wyzwolenie ludzi z niepełnosprawnością i zwierząt*, K. Makaruk (tłum.), Warszawa 2021.
- ³⁷ P. Gauguin, *Skąd pochodzimy, kim jesteśmy, dokąd zmierzamy*, 1897-1898, olej na płótnie, Museum of Fine Arts w Bostonie.
- ³⁸ *Cosenses, 2022*, instalacja *site-specific*, Ł. Ziemia, I. Ginalska, D. Mazur, Muzeum Śląskie.
- ³⁹ *Zakłócenia we krwi*, W. Tofan, instalacja *site-specific*, cztery wielkoformatowe płótna, własność prywatna artystki.
- ⁴⁰ *Family dog/Dinner table, 2022*, wideo, K. Wysiadecka, K. Stefańska, P. Ceglarek, Muzeum Śląskie.
- ⁴¹ *Obserwatorium przestrzeni dźwiękowej, 2022*, instalacja *site-specific*, Tajny Projekt (M. Urbański, K. Mutke).
- ⁴² D.J. Napoli, *A magic touch. Deaf Gain and the benefits of tactile sensation*, w: *Deaf Gain...*, s. 211-232.
- ⁴³ Zob. https://infoguides.rit.edu/ld.php?content_id=59890829 (dostęp: 9.08.2024).
- ⁴⁴ Por. P. Tomaszewski, T. Piekot, *Język migowy w perspektywie socjolingwistycznej*, „Socjolingwistyka” 2015, t. 29, s. 64.
- ⁴⁵ „Mapowanie percepcji. Projektowanie narracji inkluzywnych w przestrzeniach muzealnych”, kierownik: dr hab. Katarzyna Marcol, prof. UŚ, doktorant będący wnioskodawcą i kierownikiem projektu: mgr Dagmara Stanosz; projekt ustanowiony przez ministra – DOKTORAT WDROŻENIOWY VII EDYCJA. Ministerstwo Edukacji i Nauki; czas realizacji: od 1 X 2023 r. do 30 IX 2027 r.

Bibliografia

- Ahearn Laura M., *Antropologia lingwistyczna*, Wojciech Usakiewicz (tłum.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Bauman H-Dirksen L., *Audism, Exploring the metaphysics of oppression*, „Journal of Deaf Studies and Deaf Education” 2004, t. 9, nr 2, s. 239-246.
- Bonnwitz Patrice, *Pierre Bourdieu. Vie. Œuvres. Concepts, Ellipses*, Paris 2002.
- Bourdieu Pierre, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, Piotr Bilos (tłum.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2022.
- De Meulder Maartje, Kusters Annelies, Moriarty Erin, Murray Joseph J., *Describe, don't prescribe. The practice and politics of translanguaging in the context of deaf signers*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development” 2019, t. 40, <http://doi.org/10.1080/01434632.2019.1592181> (dostęp: 29.10.2024).
- Derrida Jacques, *O gramatologii*, Bogdan Banasiak (tłum.), Wydawnictwo Oficyna, Łódź 2011.
- Gertz Genie, *Dysconscious audism. A theoretical proposition*, w: *Open your Eyes. Deaf Studies Talking*, Bauman H-Dirksen L. (red.), University of Minnesota Press, Minneapolis 2008, s. 218-234.
- Glusza, Dagmara Stanosz (red.), Damian Rzeźniczak [tłum. na pol. jęz. migowy (PJM)], International Sing (IS)], Ewelina Hoare (tłum. napisów na jęz. ang.), Muzeum Śląskie, Katowice 2022.
- Hall Edward, *Kontekst i znaczenie*, w: *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, Grzegorz Godlewski, Andrzej Mencwel, Roch Sulima (oprac.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003, s. 128-135.
- Holcomb Thomas K., *Introduction to American Deaf Culture*, Oxford University Press, New York 2023.
- Howes David, Classen Constance, *Ways of Sensing. Understanding the Senses in Society*, Routledge, London-New York 2014.
- Knast Alicja, *Charakterystyka działalności wystawienniczej muzeów w Polsce, w tym frekwencji, narzędzi promocyjnych i marketingowych*, w: *Muzea w Polsce. Raporty na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów” (2013-2015)*, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Warszawa 2016, statystyka.muzeow.pl/storage/do%20pobrania/Publikacje/statystyka_muzeow_2013-2015.pdf (dostęp: 20.10.2023).
- Kozak Joanna, *Potrzebna reforma systemu. Edukacja uczniów z niepełnosprawnością słuchu*, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,27618.pdf;%20kontrola%20i%20audyt%20Najwy%C5%BCszej%20Izby%20Kontroli%202021-2022> (dostęp: 15.08.2024).
- Kuder Anna, Wójcicka Joanna, *Historia języków migowych*, w: *Glusza, Dagmara Stanosz (red.)*, Muzeum Śląskie, Katowice 2022, s. 147-183.
- Ladd Paddy, *Understanding Deaf Culture. In Search of Deafhood*, Multilingual Matters, Bristol 2003.
- Lane Harlan, *Maska dobroczynności. Deprecjacja społeczności głuchych*, Tadeusz Gałkowski, Joanna Kobosko (tłum.), Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1996.
- Mackiewicz Wojciech, *Ciało i polityczność. Koncepcja cielesności w filozofii Michela Foucaulta*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2018.
- Mcluhan Marshall, *Galaktyka Gutenberga. Tworzenie człowieka druku*, Andrzej Wojtasik (tłum.), Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2021.
- Mieczkowska Katarzyna, *Projektowanie komunikacji wystawy muzealnej – raport i analiza badań*, „Muzealnictwo” 2023, nr 64, s. 44-51.
- Napoli Donna Jo, *A magic touch. Deaf Gain and the benefits of tactile sensation*, w: *Deaf Gain. Raising The Stakes for Human Diversity*, H-Dirksen L. Bauman, Joseph J. Murray (red.), University of Minnesota Press, Minneapolis-London 2014, s. 211-232.
- Ong Walter Jackson, *Oralność i piśmiennosc. Słowo poddane technologii*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020.
- Saussure Ferdinand de, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Krystyna Kasprzyk (tłum.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Szczepankowski Bogdan, *Niesłyszący, głusi, głuchoniemi. Wyrównywanie szans*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.
- Szczęch Jakub, *Odpowiadając współczesności. Analityka biopolityki i biowładzy*, „Prace Etnograficzne” 2016, t. 44, nr 2, s. 93-106.
- Taylor Sunaura, *Bydłęce brzemię. Wyzwolenie ludzi z niepełnosprawnością i zwierząt*, Katarzyna Makaruk (tłum.), Wydawnictwo Filtry, Warszawa 2021.
- Tomaszewski Piotr, Piekot Tomasz, *Język migowy w perspektywie socjolingwistycznej*, „Socjolingwistyka” 2015, t. 29, s. 63-87.
- Tomaszewski Piotr, Wieczorek Radosław, Moroń Ewelina, *Audyzm a opresja społeczna*, w: *Kultura a zdrowie i niepełnosprawność*, Joanna Kowalska, Rafał Dziurła, Kamilla Bargiel-Matusiewicz (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018, s. 161-189.
- Zajkowska Monika, *Swoi, gdy polscy. Inni, gdy głusi. Praktyki kolonizatorskie wobec głuchych w Polsce*, „Przegląd Humanistyczny” 2014, nr 5, s. 97-106.

Dagmara Stanosz

Absolwentka etnologii, historii sztuki na Uniwersytecie Śląskim, podyplomowych studiów literacko-artystycznych oraz edytorskich na Uniwersytecie Jagiellońskim. Obecnie realizuje doktorat wdrożeniowy w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Śląskiego, pt. „Mapowanie percepcji. Projektowanie narracji inkluzywnych w muzeach”. Pracuje w Muzeum Śląskim. Prowadzi badania w zakresie antropologii sensorycznej i kognitywnej. Kuratorka główna projektu edukacyjno-naukowo-wystawienniczego i wystawy *Glusza*; d.stanosz@muzeumslaskie.pl.